

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Είναι κοινός τόπος να πούμε ότι ο Όμηρος δεν είναι αρχή, αλλά το κορύφωμα μιας μακρόχρονης εξελικτικής πορείας, της επικής παράδοσης.

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι για τον πόλεμο της Τροίας —κι όχι μόνο γ' αυτόν— υπήρχε ένα πλούσιο επικό υλικό που απλώθηκε στον ελληνικό χώρο μέσα στους αιώνες, από την καταστροφή του μυκηναϊκού κόσμου ως και τον όγδοο αιώνα π.Χ. Αυτή ήταν η κατ'εξοχήν "ηρωική" εποχή και καλύτερα η εποχή που ευνόησε τη δημιουργία της ηρωικής ποίησης.(1)

Το τέλος αυτής της "ηρωικής" εποχής σημειώνεται με τη διάδοση της γραφής και τα ομηρικά έπη, που από πολλές απόψεις αποτελούν μεγάλη τομή. Δεν είναι μόνο που η ποιητική πρόθεση του Ομήρου ήταν διαφορετική από των προκατόχων του, είναι και το ότι ο Όμηρος εγκαινίασε έναν τρόπο χειρισμού του μύθου που, όσο κι αν συνδέεται στενά με την επική παράδοση, δεν παύει να προοικονομεί και να προεξοφλεί, ως ένα σημείο, την 'λυρική' και κυρίως την 'τραγική' εκμετάλλευση του μύθου στα χέρια των ποιητών που ακολούθησαν.

Σύμφωνα με την ομηρική παράδοση και με μεταγενέστερες πηγές που φτάνουν μέχρι τον Δάρη τον Φρύγα ο Παλαμήδης ήταν ένας από τους πιο γνωστούς ήρωες του Τρωϊκού πολέμου φημισμένος ιδιαίτερα για τις ανακαλύψεις του και αποτελούσε μια σημαντική προσωπικότητα για την εξέλιξη του πολιτισμού.

Με βάση τις πηγές που υπάρχουν για τον Παλαμήδη η ανασύνθεση του μύθου έχει ως εξής: Η Ελένη αρπάχθηκε από τον Πάρι. Οι Έλληνες Βασιλείς «αποφασίζουν» εκστρατεία ενάντια στην Τροία για την ανάκτηση της Ελένης. Κατά την στρατολόγηση των Ελλήνων ο Παλαμήδης κατευθύνεται στην Ιθάκη, για να καλέσει στον στρατό τον Οδυσσέα, ο οποίος επειδή δεν ήθελε να τους ακολουθήσει προσποιήθηκε τον τρελό (είτε ρίχνοντας στη γη αλάτι είτε ζεύοντας μαζί σ' αλέτρι ένα βόδι και ένα άλογο). Ο Παλαμήδης, όμως, απέδειξε ότι ο Οδυσσέας προσποιούνταν τον τρελό (είτε απειλώντας ότι θα σκοτώσει τον Τηλέμαχο είτε βάζοντας τον Τηλέμαχο μπροστά στο αλέτρι, οπότε ο Οδυσσέας αναγκάστηκε να σταματήσει την προσποίηση). Από τότε ξεκίνησε η έχθρα ανάμεσα στον Οδυσσέα και τον Παλαμήδη. Στην Τροία αυτή η έχθρα κορυφώθηκε μέσω κάποιων περιστατικών που ανέδειξαν την ικανότητα και επιδεξιότητα του Παλαμήδη στην εξεύρεση λύσεων, για την αντιμετώπιση προβλημάτων του στρατεύματος.

Για την εκδίκηση του Οδυσσέα η πιο γνωστή εκδοχή έχει ως εξής: Ο Οδυσσέας βάζει ένα Φρύγα αιχμάλωτο να γράψει ένα γράμμα δήθεν σταλμένο από τον Πρίαμο στον Παλαμήδη που θα αποδείκνυε την προδοσία του τελευταίου εις βάρος των Ελλήνων. Κατόπιν ο Οδυσσέας τοποθετεί κρυφά αυτό το γράμμα μαζί με χρυσάφι στην σκηνή του Παλαμήδη. Ακολούθως, κατηγορείται ο Παλαμήδης για προδοσία, το γράμμα και το χρυσάφι ανακαλύπτονται στη σκηνή του, δικάζεται και κρίνεται ένοχος. Οι Έλληνες αρχηγοί διατάζουν τον λιθοβολισμό του.

Ο Παλαμήδης μπροστά στον Αγαμέμνονα. Πίνακας του Ρέμπραντ, 1626

Ο μύθος του Παλαμήδη, εμφανίζεται για πρώτη φορά στα Κύπρια. Πρόκειται για ένα από τα ποιήματα του λεγόμενου επικού κύκλου, μιας σειράς δηλαδή από μικρά έπη που πλαισιώνουν τη δράση της Ιλιάδας και διηγούνται τα «γεγονότα», πριν από αυτήν αλλά και ως το τέλος του πολέμου και την επιστροφή των Αχαιών. Είναι φανερό ότι η θέση τους μέσα στον επικό κύκλο κάνει τα Κύπρια σημαντική πηγή για τη γνώση του τρωικού πολέμου γενικά και του μύθου του Παλαμήδη ειδικά, για τον οποίο αποτελεί την πιο παλιά μαρτυρία, ιδιαίτερα αν, όπως υποστηρίζουν μερικοί, είναι έπος πιο πρώιμο από την Ιλιάδα.

Το περιεχόμενο των Κυπρίων, μαζί με τα άλλα έπη του Κύκλου διασώζει μεγάλο μέρος από το σύνολο των διηγήσεων για την τρωική εκστρατεία, και είναι ένα τμήμα από το πλούσιο υλικό που είχε στη διάθεση της η επική ποίηση. Το υλικό αυτό ήταν ένα πλήθος από "ιερές ιστορίες, ιστορικές αναμνήσεις, αιτιολογικές παραδόσεις, λογοποιίες, παραμύθια, ναυτικές τερατολογίες, επινοήσεις των επικών ποιητών κλπ (2)

Σύμφωνα λοιπόν με το μύθο, ο Παλαμήδης ήταν γιος του Ναυπλίου και της Φιλύρας ή της Ησιόνης ή της Κλυμένης.

Η Φιλύρα σχετίζεται με θεσσαλικούς μύθους, και έχει τη θέση της μητέρας του Κενταύρου Χείρωνα. Σύμφωνα με μια παράδοση, ο Παλαμήδης υπήρξε, μαζί με άλλους γνωστούς ήρωες, μαθητής του διάσημου Κένταυρου και είναι ενδιαφέρουσα η άποψη που φέρνει μαθητή και δάσκαλο να έχουν μητέρα με το ίδιο όνομα.

Η Ησιόνη επίσης έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μυθολογία των Λοκρών, αφού έτσι ονομάζεται η μητέρα του λοκρού ήρωα Δευκαλίωνα αλλά και η μητέρα του Ορχομενού, γενάρχισσα του οίκου των Μινύων.

Η Κλυμένη, τέλος, έπαιξε ρόλο στην αργεΐτικη παράδοση, αφού εμφανίζεται στενή συγγενίσσα των Ατρείδων: σύμφωνα με το μύθο, ο πατέρας της Κατρέας, γιος του Μίνωα, την έδωσε στον Ναύπλιο, για να τη μεταφέρει μαζί με την αδερφή της Αερόπη σε ξένη χώρα. Ο Ναύπλιος όμως παντρεύτηκε την Κλυμένη και έδωσε την Αερόπη γυναίκα στον Πλεισθένη, γιο του Ατρέα και πατέρα του Αγαμέμνονα και του Μενέλαου. (3)

Φαίνεται πως πρόκειται για τοπικές παραδόσεις, κάθε μια από τις οποίες «δίνει» στον ήρωα τη δική της μητέρα του τόπου, σε μια προσπάθεια να οικειοποιηθεί τον μύθο ή να διεκδικήσει την πατρότητά του. Αξιοσημείωτο πάντως στοιχείο και για τις τρεις παραλλαγές αποτελεί το γεγονός ότι και οι τρεις, Φιλύρα, Ησιόνη, Κλυμένη, έχουν κοινό χαρακτηριστικό, τη σχέση τους με το υγρό στοιχείο: Οι δύο πρώτες είναι κόρες του Ωκεανού και της Θέτιδας, η τρίτη εγγονή του θαλασσοκράτορα Μίνωα. Σε κάθε περίπτωση δηλαδή ο Παλαμήδης είναι απόγονος ενός γνωστού θαλασσινού ήρωα, του Ωκεανού ή του Μίνωα.

Τελικά, από τις τοπικές παραδόσεις φαίνεται ότι επικράτησε η Κλυμένη, ίσως γιατί, την πρόβαλαν οι τραγικοί ποιητές, ή γιατί ο μύθος της, αιτιολογεί τη στενή επικοινωνία του Ναυπλίου με τη γειτονική σ'αυτό πρωτεύουσα του μυκηναϊκού κράτους καθώς και τις επιδράσεις, που αναμφισβήτητα δέχτηκε ο μυκηναϊκός από τον μινωικό πολιτισμό.

Όσον αφορά τον πατέρα του, καμιά μαρτυρία δεν αμφισβητεί πως είναι ο Ναύπλιος, με τα πρόσωπα του ψαρά (Αλκιδάμαντας, Όδυσσεύς), ή του αργοναύτη (Αργοναυτικά του Ορφέα, Υγίνος, Μύθος), ή και χωρίς συγκεκριμένη ταυτότητα: ο μοναδικός γιος του Ποσειδώνα και της Αμμώνης, εγγονός από πέμπτη γενιά ενός άλλου Ναυπλίου, που εκείνος ήταν αργοναύτης (Αργοναυτικά του Απολλώνιου Ρόδιου).

Σχετικά με την καταγωγή του, από τις μαρτυρίες που υπάρχουν, οι δύο τον αναφέρουν ως Αργείτη (Τάκιτος, Annales, Υγίνος Μύθος), ή μια ως Ευβοιώτη (Γρηγ. Ναζιανζηνός, Λόγος)—καμιά ως Ναυπλιώτη. Φαίνεται, ότι ο Παλαμήδης, που η παράδοση τον θέλει γιο του Ναυπλίου και της Κλυμένης και εγγονό του Ποσειδώνα και της Αμμώνης γεννήθηκε στο Άργος, απ'όπου αργότερα «μεταφυτεύτηκε» στο Ναύπλιο. Δηλαδή ο Παλαμήδης συνδέθηκε μέσα από το συγγενικό κύκλο του πατέρα του με το Άργος, για να γίνει αργότερα Ναυπλιώτης. Βέβαια οι μαρτυρίες του Τάκιτου και του Υγίνου είναι μεταγενέστερες, όταν πια το Ναύπλιο είχε χάσει την αυτονομία του, υποταγμένο στο γειτονικό Άργος, ήδη, από την εποχή του δεύτερου μεσσηνιακού πολέμου. Από τότε το Ναύπλιο εμφανίζεται στην αρχαία λογοτεχνία μόνο σαν λιμάνι του Άργους.

Ο Όμηρος δεν αναφέρει σχεδόν τίποτα για τον Παλαμήδη. Η σιωπή του, δημιουργεί το εύλογο ερώτημα, αν ο επικός Όμηρος γνώριζε το μύθο του Παλαμήδη, αν δηλαδή ο μύθος ανάγεται ή όχι στο παραδοσιακό υλικό, που είχε στη διάθεση του ο ποιητής. Δύσκολα μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Όμηρος αγνοούσε τον Παλαμήδη.

Υπάρχουν σημεία στα δύο ομηρικά έπη που φαίνεται να υπαινίσσονται τον ήρωα Όπως, παρατηρεί ο Μ. Χριστόπουλος(4): α) στο ω 118-9 υπάρχει υπαινιγμός στην πρεσβεία των Αχαιών που είχε σταλεί στην Ιθάκη προκειμένου να πείσει τον Οδυσσέα να ακολουθήσει τους Αχαιούς στην Τροία β) Υπάρχουν δυο αποσπάσματα στην Ιλιάδα όπου ο Οδυσσέας αυτοπαρουσιάζεται ως γιος του Τηλέμαχου, κάτι που ίσως αποτελεί υπαινιγμό στην απειλή της ζωής του μικρού Τηλέμαχου από τον Παλαμήδη στην Ιθάκη γ) Στη ραψωδία Κ (Δολώνεια) υφέρπει η παρουσία του Παλαμήδη.

Ο Γοργίας, σοφιστής και ρήτορας, γεννήθηκε στους Λεοντίους της Σικελίας, περίπου το 490 π.Χ και έζησε σύμφωνα με τις πηγές 105 ή 109 χρόνια. Έφτασε στην Αθήνα το 427 π.Χ. Την εποχή του Γοργία, στην Αθήνα, στο πλαίσιο πλέον της πόλης-κράτους, η συμμετοχή στα κοινά και στα αθηναϊκά δικαστήρια απαιτεί την συμμετοχή των πολιτών και την άσκηση

των δημοκρατικών τους καθηκόντων.Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πόσο σημαντική ήταν η ικανότητα του πολίτη να μπορεί να εκφράζεται με ευγλωττία και πειθώ. Οι σοφιστές που καταφθάνουν στην Αθήνα παρουσιάζονται ως δάσκαλοι της τέχνης του λόγου και υποστηρίζουν -με το αζημίωτο βέβαια-ότι μπορούν να κάνουν τους πολίτες ικανότατους στη χρήση του λόγου. Ανάμεσα στους σοφιστές, ο Γοργίας περισσότερο από κάθε άλλον έβαλε στην διδακτική του ατζέντα την ρητορική και πιστώνεται μάλιστα με τον ορισμό της ως «πειθοῦς δημιουργός». Κατά τη διδασκαλία του είναι πιθανό ότι παρουσίαζε ένα λόγο-πρότυπο,τον οποίο οι μαθητές του έπρεπε ν' αποστηθίσουν και να τον μιμηθούν. Αυτοί οι λόγοι, «εκμεταλλεύονταν» μυθικά θέματα(π.χ μύθος του Παλαμήδη) για την άντληση επιχειρημάτων,ταοποιάόμως, έχουν δυνατότητα εφαρμογής και σε σύγχρονα,εκφραζόμενα της εποχής του.Ο Γοργίας κατέχει εξέχουσα θέση ανάμεσα στουςσοφιστές και η συμβολή του στην εξέλιξη της ρητορικής είναι σημαντικότερη. Έγραψε «Τέχναι»- εγχειρίδια που έδιναν ρητορικέςοδηγίες και περιείχαν λόγους-πρότυπα προς αποστήθιση

Στην λογοτεχνία, την περίοδο που ζει ο Γοργίας, από την αρχαϊκήποιητική παράδοση(έπος, λυρική ποίηση) έχουμε περάσει στην εμφάνιση και την κυριαρχία της τραγωδίας, της κωμωδίας, την εξέλιξη πεζογραφικών ειδών(ιστοριογραφικά και δικανικάκείμενα) και την προβολή της φιλοσοφίας και της ρητορικής, ενώ παράλληλα αφθονούν ταρητορικά εγχειρίδια που περιέχουν οδηγίες και τεχνικές για την παραγωγή λόγων. Την ίδιαχροική περίοδο αναπτύσσεται το φαινόμενο κατά το οποίο κάποιοι σοφιστές αντλούν μυθικά πρόσωπα από τηνεπική παράδοση και τα βάζουν να εκφωνούν λόγους(mytho-forensic speeches).

Οι τέσσεριςδιασωθέντες λόγοι από την περίοδο αυτή, οι οποίοι ανήκουν στο είδος των mytho-forensicspeeches, (δηλαδή λόγοι-υβρίδια, καθώς σ' αυτούς διασταυρώνεται ο μύθος με την ρητορική και η αρχαϊκή με την κλασική περίοδο). Παρά την ανταγωνιστική σχέση της ποίησης,ειδικά τηςομηρικής και της σοφιστικής,οι τέσσερις αυτοί λόγοι δείχνουν μια συμφιλιωτική τάση ανάμεσα στις δύο: μυθικά πρόσωπαπου απαντούν στην προγενέστερη ποίηση γίνονται φορείς σοφιστικών τεχνικών.Προφανώς, οισοφιστές των λόγων αυτών χρησιμοποιούν μυθικές φιγούρες, για να κάνουν τους λόγους τους προσφιλέστερους στους μαθητές τους. Ένας από αυτούς τους τέσσερις λόγους είναι και η**Υπέρ Παλαμήδους άπολογία του Γοργία**.

Συνοπτικά το περιεχόμενο του λόγου έχει ως εξής: ο Παλαμήδης ενώπιον ενός υποτιθέμενου δικαστηρίου προσπαθεί να πετύχει την αθώωσή του υποστηρίζοντας ότι δεν πρόδωσε τους Έλληνες. Λέει στους δικαστές ότι αυτό που πραγματικά φοβάται δεν είναι ο θάνατος, αλλά η ατιμωτική θανάτωση. Κατόπιν, επιχειρηματολογεί πάνω σε δυο άξονες-του δυνατού και της βούλησης-, υποστηρίζοντας ότι δεν θα μπορούσε να έχει τη δυνατότητα να προδώσει τους Έλληνες στους Τρώες και ότι ακόμα και αν την είχε δε θα επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Ακολουθως απευθύνεται στον κατηγορο του τον Οδυσσέα χωρίς, όμως, να επιτίθεται στο ήθος του κατηγορού. Αντίθετα, αναφέρεται στις δικές του αρετές.

Στην Υπέρ Παλαμήδους Απολογία του Γοργία,ο Γοργίας χρησιμοποιεί τη μυθική μορφή του Παλαμήδη ως φορέα επιχειρημάτων, ο μύθοςσυνδέεται στο λόγο του Γοργία, με τη ρητορική και τίθενται οι βάσεις για τηνπαρουσίαση του Παλαμήδη ως σοφιστή.

Ο Φλάβιος Φιλόστρατος παρουσιάζει τον μυθικό Παλαμήδη σε δύο έργα του: α) Τὰ ἐς τὸν Ἀπολλώνιον Τυανέα και τον β) Ηρωϊκό.

Ο Φλάβιος Φιλόστρατος ήταν μέλος μιας αθηναϊκής οικογένειας με καταγωγή από τη Λήμνοκαι ταυτίζεται από τους μελετητές με τον δεύτερο από τους τρεις συγγραφείς που φέρουν το ίδιο όνομα, όπως γνωρίζουμε από το βυζαντινό λεξικό της Σούδας του 10αι. μ.Χ. Γεννήθηκε γύρω στο 170 μ.Χ. και πέθανε στα μέσα περίπου του 3 αι. μ.Χ.. Μεγάλωσε στην Αθήνα και έλαβε ρητορική εκπαίδευση σ'αυτή την πόλη με την έντονη σοφιστική δραστηριότητα. Πιθανώς πριν το 207 μ.Χ.εντάχθηκε στον κύκλο της Ιουλίας Δόμνας, μητέρας του αυτοκράτορα Καρακάλλα. Για την περίοδο που ζει ο σοφιστής Φιλόστρατος λόγω της μεγάλης εμβέλειας που αποκτά η ρητορική έχει επικρατήσει ο όρος «Δεύτερη Σοφιστική», ο οποίος μάλιστα ήταν επινόηση του ίδιου του Φιλόστρατου.

Στο Τὰ ἐς τὸν Ἀπολλώνιον Τυανέα παρακολουθούμε την πορεία και τα ταξίδια του νεοπυθαγόρειου φιλοσόφου Απολλώνιου, κατά τη διάρκεια των οποίων εκτελεί διάφορα θαύματα, ενώ συνοδεύεται από τον μαθητή του, τον Δάμη από τη Νινευή. Στο τέταρτο βιβλίο συναντάμε τον Παλαμήδη όταν ο Απολλώνιος επισκέπτεται τον τάφο του Αχιλλέα κοντά στην Τροία. Ο ήρωας εν είδει ποιητή θα αποκαλύψει στον Απολλώνιο ορισμένες αλήθειες για τον τρωϊκό πόλεμο σε μια συνάντηση που αφορμάται εν μέρει από την παράδοση που ήθελε τον ίδιο τον Όμηρο να επισκέπτεται τον τάφο του Αχιλλέα, να τυφλώνεται από την λάμψη των όπλων του και ως αντάλλαγμα γι'αυτό το συμβάν οι Μούσες να του χαρίζουν το δώρο της ποίησης. Από τα λόγια του Αχιλλέα για τον Παλαμήδη διαπιστώνουμε ότι ο ήρωας μέσα από μια σωρεία επιθέτων σε υπερθετικό βαθμό (π.χ. «σοφώτατος,..μαχιμώτατος...») θεωρεί τον Παλαμήδη μια εξέχουσα μορφή που ξεπερνούσε τους άλλους συμπολεμιστές του στη σοφία, την ομορφιά και την ικανότητα στον πόλεμο. Ο Παλαμήδης παρουσιάζεται ως πρότυπο ανδρείας και σοφίας, κάτι που θα επιδιώξει ο Φιλόστρατος πολύ περισσότερο στον Ηρωϊκό. Ο Αχιλλέας προτρέπει τον Απολλώνιο που μοιράζεται το ίδιο χαρακτηριστικό με τον Παλαμήδη(δηλ. τη σοφία) να πάει στον τάφο του ήρωα που βρίσκεται στα μικρασιατικά παράλια απέναντι από τη Μήθυμνα της Λέσβου, να φροντίσει τον τάφο του και να αναστηλώσει το πεσμένο άγαλμα του ήρωα, κάτι που ο Απολλώνιος θα σπεύσει να εκτελέσει. Όταν φτάνει στον τάφο του ήρωα, τον χαρακτηρίζει σοφό σ'όλα, πηγή της γλώσσας, των Μουσών και του ίδιου του του εαυτού και ετοιμάζεται να αποκαταστήσει την αδικία που του έκαναν οι Αχαιοί φροντίζοντας την ανέγερση του αγάλματός του.

Στον Ηρωϊκό ο ήρωας αποτελεί μια από τις τρεις σπουδαιότερες μορφές-ήρωες του έργου μαζί με τον Πρωτεσίλαο και τον Αχιλλέα. Στο συγκεκριμένο έργο παρακολουθούμε ένα διάλογο που διαδραματίζεται σε μια πόλη της Θράκης, τον Ελαιούντα, ανάμεσα σ' έναν αμπελουργό και έναν Φοίνικα έμπορο. Ο αμπελουργός έχει αφοσιωθεί στη λατρεία του ήρωα Πρωτεσίλαου που ήταν ο πρώτος από την πλευρά των Αχαιών που έχασε τη ζωή του στην εκστρατεία. Επιπλέον, ο αμπελουργός αποκαλύπτει ότι επικοινωνεί τακτικά με τον ήρωα Πρωτεσίλαο, ο οποίος είναι γνώστης όλων των ομηρικών ιστοριών, αλλά επιπλέον γνωρίζει και ιστορίες που είναι άγνωστες στους ποιητές. Ο Πρωτεσίλαος ισχυρίζεται ότι ο Όμηρος έδωσε μεγάλη σημασία μόνο στον Αχιλλέα και τον Οδυσσέα, ενώ άλλους σημαντικούς ήρωες, όπως τον Παλαμήδη, τους παρέβλεψε. Ενώ ο αμπελουργός αποκαλύπτει στον Φοίνικα ιστορίες που έμαθε από τον Πρωτεσίλαο, παρουσιάζει τους

πρωταγωνιστές-ήρωες της τρωϊκής εκστρατείας, από τους οποίους άλλους εξετάζει μεμονωμένα και άλλους σε ζεύγη. Σ' αυτόν τον κατάλογο των ηρώων δίνει έμφαση στα ταλέντα, την εξωτερική εμφάνιση τους, καθώς και σε ανέκδοτα ηθικού χαρακτήρα. Τέλος, κρίνει τον τρόπο παρουσίας τους από τον Όμηρο και κάνει τις αναγκαίες διορθώσεις.

Και οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές (Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης) έγραψαν τρία ομώνυμα δράματα για τον συγκεκριμένο μυθικό ήρωα παρουσιάζοντάς τον ως θύμα της ίντριγκας του Οδυσσέα. Ειδικά ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης δείχνουν να ευνοούν τον Παλαμήδη εις βάρος του Οδυσσέα, και το μυθικό υλικό που διαθέτουν για τον Παλαμήδη υφίσταται μια «πολιτικοποίηση», η οποία ενσαρκώνει την κόντρα ισχυρών και αδυνάμων που βρίσκει αντιστοιχίες στην πολιτική πραγματικότητα της Αθήνας του 5αι. π.Χ. Συνεπώς, την περίοδο αυτή, προβάλλει έντονα η πολιτική πλευρά των ηρώων, η οποία είχε δευτερεύουσα θέση στο έπος.

Από τον 6αι. π.Χ. ο Όμηρος δέχτηκε κριτική για τον τρόπο που παρουσίαζε τους θεούς και για την αξιοπιστία των γεγονότων που διηγείται, με τον Πλάτωνα να καταδικάζει τα ομηρικά ποιήματα ως ανήθικα και επικίνδυνα Μαζί με τη φήμη του Ομήρου, όπως ήταν αναμενόμενο, επηρεάστηκε αρνητικά και η φήμη του Οδυσσέα. Ένα από τα αρνητικά επεισόδια της ζωής του Οδυσσέα, το οποίο εκμεταλλεύτηκαν οι επικριτές του, ήταν ο άδικος θάνατος του Παλαμήδη.

Ο Παλαμήδης από τον 5αι. π.Χ. έχει γίνει το αρχέτυπο του αθώου μάρτυρα που νικιέται από τους ισχυρούς.

Για τις ιδιαίτερες ιδιότητες και εφευρέσεις που αποδόθηκαν στον Παλαμήδη ενδιαφέρουσες πληροφορίες μας δίνει ο Φιλόστρατος, που ζει και γράφει σε μια εποχή σημαδεμένη από το μυστικισμό και τη μαγεία.

Στην εποχή του σοφιστή οι μυστηριακές Θρησκείες της ανατολής, που από καιρό είχαν εισβάλει στη Δύση, κυριαρχούν σε όλη τη ρωμαϊκή επικράτεια και, ανακατεμένες με τους θεούς του ελληνορωμαϊκού πανθέου, δημιουργούν μια πανσπερμία θρησκειών και λατρειών-Τις καινούργιες θρησκείες τις αγκάλιασαν τα πλατιά λαϊκά στρώματα των υπηκόων της αυτοκρατορίας που, εξαθλιωμένα καθώς ήταν από την οικονομική τους ιδιαίτερα κατάσταση, έβρισκαν σ'αυτές την παρηγοριά για μια μεταθανάτια λύτρωση, αλλά και πολλοί διανοούμενοι και συγγραφείς που αισθάνονταν την ανάγκη να βρουν στήριγμα στις υπερφυσικές δυνάμεις, καθώς δεν τους ικανοποιούσε η επίσημη θρησκεία Η εισβολή αυτών των θρησκειών έδωσε μεγάλη ώθηση στην αστρολογία και τη μαγεία. (Οι άνθρωποι πάντα αισθάνονταν την ανάγκη να προβλέψουν το μέλλον τους).

Η επίδραση της εποχής λοιπόν θεωρείται δεδομένη στον 'Ηρωικό και τη βλέπουμε ίσως και σε μερικές λεπτομέρειες του μύθου του Παλαμήδη, στον οποίον επίσης θα μπορούσαν να ανιχνευθούν και σημεία του νεοπυθαγορισμού, όπως :

-Όταν έγινε έκλειψη ηλίου, οι Αχαιοί άρχισαν να ανησυχούν θεωρώντας αυτό το συμβάν οϊωνό για τον πόλεμο. Ο Παλαμήδης, για να τους καθησυχάσει, τους δίνει μια λογική ερμηνεία του φαινομένου λέγοντας ότι η σελήνη πέρασε εκείνη τη στιγμή μπροστά από τον ήλιο και αυτό εξηγεί την επικράτηση σκοταδιού για λίγο. Ωστόσο, δίνει και

θηρσκευτική ερμηνεία. Αν οσιωνός αυτός προμηνύει κάτι κακό, η βλάβη θα είναι για τους Τρώες, γιατί σε εκείνους οφείλεται ο πόλεμος. Κατόπιν υποδεικνύει στο στράτευμα τελετουργικά μέσα (προσευχές και θυσία στον ήλιο), τα οποία συνδέονται με αρχαίες τελετουργίες σχετιζόμενες με τον έλεγχο του καιρού. Από το επεισόδιο αυτό ο Παλαμήδης εμφανίζεται να έχει γνώσεις αστρονομίας και να είναι μάντης, αφού μπορεί να ερμηνεύει τα σημάδια.

-Στον Ηρωϊκό ο Παλαμήδης ούτε πλοία διαθέτει, ούτε υπηρέτρια και ερωμένη ούτε δέχεται χρήματα των Αχαιών ούτε του αρέσει η επιδίωξη του πλουτισμού. Διαφαίνεται δηλαδή μια τάση για ασκητική ζωή, όπου μπορούν ν'ανιχνευθούν επιδράσεις του νεοπυθαγορισμού, ενός από τα κυρίαρχα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής.

Στην ικανότητα του να βρίσκει λύσεις χρωστάει, μάλλον ο Παλαμήδης και τη φήμη του ως Πρώτου Ευρετού: έτσι ονομάστηκαν μία σειρά μυθικά αλλά και ιστορικά, κάποτε, πρόσωπα στα οποία αποδόθηκαν διάφορες εφευρέσεις —ανάμεσα τους αρκετοί θεοί και ήρωες, όπως ο Ήφαιστος, ο Ερμής, η Αθηνά Εργάνη, ο Φορωνέας, ο Προμηθέας κ.ά.

Οι πρώτοι ευρετές εμφανίζονται να διεκδικούν (ή τους αποδίδονται) διάφορες εφευρέσεις τον 7ο/6ο π.Χ.αι. που είναι εποχή μεταρρυθμίσεων με νεωτερισμούς και εφευρέσεις, εποχή που το άτομο συνειδητοποιεί την ιδιαιτερότητα του και προσπαθεί να ξεχωρίσει από το σύνολο. Έτσι, ευρετές θεωρήθηκαν οι θεοί και ήρωες, που, σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, είχαν διαπρέψει σε ανάλογα πράγματα (μ'αυτά που τους αποδίδονται) ή που φαινόταν προορισμένοι, για την κάθε εφεύρεση, με βάση την ιδιαίτερη συμπεριφορά τους.

Είναι γνωστό ότι σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς της ανατολής και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο τα γράμματα, είχαν θεϊκή προέλευση και ήταν προνόμιο μιας ειδικής τάξης, -του ιερατείου-, που απολάμβανε γι'αυτό ξεχωριστή τιμή. Αλλά και ο Παλαμήδης, σύμφωνα με το Φιλόστρατο, με Θεία αποκάλυψη βρήκε τα γράμματα: "έγω γράμματα ούχ εύρον" "αλλ' υπ'αυτών ευρέθην' εν Μουσών οίκω κείμενα εδείτο ανδρός τοιούτου, θεοί δε τα τοιαύτα δι'ανδρών σοφών αναφαίνουσι (Ηρωϊκός, 33,11).

Τα γράμματα λοιπόν έχουν άμεση σχέση με το μυστικισμό και τη μαγεία. Δεν είναι τυχαίο ότι την εφεύρεση διεκδικούν μυθικές μορφές που η σχέση τους με τη μαγεία είναι γνωστή, όπως ο Ερμής, ο Σίσυφος, ο Κάδμος, και ο Προμηθέας.

Οι πεσσοί επίσης δεν είναι ελληνική εφεύρεση. Το παιχνίδι αυτό με τη γενική έννοια του όρου το συναντάμε πολύ νωρίς στους αρχαίους πολιτισμούς των ανατολικών λαών. Υπολογίζεται ότι οι Αιγύπτιοι ήδη από το 3000 π.Χ. γνώριζαν ένα επιτραπέζιο παιχνίδι με πεσσοί. Στη Μεσοποταμία ανακαλύφθηκαν λείψανα ενός τέτοιου παιχνιδιού, ενώ βρέθηκαν στοιχεία που αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός παιχνιδιού με πεσσοί και σε πολιτισμούς παράλληλους με τον αιγυπτιακό, όπως ο κρητομυκηναϊκός. Οι πεσσοί λοιπόν είναι γνωστοί στα μυκηναϊκά χρόνια και άσχετα με το αν τους ξαναφέρνουν αργότερα στον ελληνικό χώρο, όπως και τα γράμματα, οι Φοίνικες, μπαίνουν δικαιωματικά στον τρωικό κύκλο, όπου συνδέονται με τον εφευρέτη Με γνώση της λειτουργίας του παιχνιδιού στο στρατό, που βαριέται και δυσανασχετεί —πολύ περισσότερο αν υπάρχει και πείνα — πλάθεται ένας μύθος σύμφωνα με τον οποίο ο Παλαμήδης "εφευρίσκει" με κάποια

ευκαιρία τους πεσσούς. Τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα της εφεύρεσης τονίζει ο Σοφοκλής με τη φράση «τερπνόν αργίας άκος», ενώ παράλληλα φαίνεται να της αναγνωρίζει και παιδευτικό χαρακτήρα : «χρόνου τε διατριβάς σοφωτάτας».

Το πιο παλιό και το πιο μεγάλο ελληνικό ζάρι. Στο ανθρώπινο κεφάλι, που εικονίζεται στη μια πλευρά του ζαριού, η αρχαιολόγος Karusu αναγνωρίζει τον Παλαμήδη(4)

Εκτός από τα γράμματα, τους πεσσούς και τα στρατιωτικά, τις πιο παλιές και πιο στενά συνδεδεμένες με τον Παλαμήδη εφευρέσεις, του αποδόθηκαν, σε μεταγενέστερες εποχές και άλλες εφευρέσεις, άλλοτε σχετικές με την όλη παρουσία του στο μύθο και άλλοτε όχι. Συμβαίνει λοιπόν και με τον Παλαμήδη ό,τι και με τους άλλους Πρώτους Ευρετές, τον Ερμή, την Αθηνά Εργάνη, τον Προμηθέα: οι μεταγενέστεροι δηλαδή με ευκολία απέδιδαν σ'αυτούς καινούργιες εφευρέσεις, πέρα από τις συγκεκριμένες με τις οποίες ήταν συνδεδεμένο το όνομά τους.

Αξίζει να αναφέρουμε τα μέτρα και σταθμά, μια εφεύρεση που συνδέεται άμεσα με την πολιτική και οικονομική κατάσταση της εποχής. Οι κάτοικοι δηλαδή της Αργολίδας έψαχναν ένα εφευρέτη να του αποδώσουν το αργεϊτικό σύστημα μέτρων και σταθμών, που αυτήν την εποχή διεκδικούσε το προβάδισμα απέναντι στο αιγινητικό και το λυδικό-ιωνικό. Ένας ντόπιος ήρωας εφευρετικός, όπως ο παλαμήδης, ήταν το κατάλληλο πρόσωπο.

Με την πληθώρα των εφευρέσεων που διεκδικούσαν την πατρότητα του Παλαμήδη, το όνομα του ταυτίσθηκε με την εξυπνάδα και την εφευρετικότητα: με αυτήν την έννοια το χρησιμοποιεί ο Πλάτωνας όταν στο Φαιδρό (261d) χαρακτηρίζει το Ζήνωνα "Ελεατικό Παλαμήδη" και ο Εύπολις όταν σατιρίζοντας κάποια εφεύρεση τη χαρακτηρίζει "Παλαμηδική". Στους Βατράχους ο κωμικός Αριστοφάνης με την φράση «εύγε ω Παλάμηδες, ω σοφωτάτη φύσις», αντιμετωπίζει με ειρωνεία τις ιδέες του Ευριπίδη για την αθηναϊκή πολιτική. Γενικότερα, άλλωστε, τον 5ο π.Χ. αι. οι όροι ευρετής, εύρημα, ευρίσκειν ταυτίζονται με τους όρους σοφιστής, σόφισμα, σοφίζειν.

Ωστόσο η επιλογή του Παλαμήδη δεν είναι τυχαία. Ο Παλαμήδης θα πρέπει να συγκεντρώνει ορισμένες εξαιρετικές ικανότητες, που κατάφεραν να επιζήσουν ως τον 3ο μ.Χ. αι., ώσπου να τις ανακαλύψει και να τις προβάλλει, όπως απαιτούσε η εποχή του, ο Φιλόστρατος.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- (1) "Τα ποιήματα του κύκλου ιστορούν την ύλη-τους σε χρονολογική σειρά από την αρχή ως το τέλος, έτσι που η δράση-τους να κρατάει και μήνες και χρόνια ολόκληρα.... Αντίθετα, η Ιλιάδα συσφαιρώνει την ύλη της γύρω από ένα επίπεδο μόνο, το θυμό του Αχιλλέα, σ'ελάχιστες μέσες μέρες, και όμως είναι 'Ι λ ι ά δ α' ιστορία δηλαδή, όλου του πολέμου της Τροίας: Ι. Θ. Κακριδής, Ομηρικές Έρευνες
- (2) Ι.Θ. Κακριδής, Προ Ομηρικά,
- (3) Christopoulos M.(2014) "Odysseus, Diomedes, Dolon and Palamedes. Crimes of Mystery and Imagination" στο Χριστόπουλος Μ., Παΐζη-Αποστολοπούλου Μ.(επιμ.), Έγκλημα και τιμωρία στην ομηρική και αρχαϊκή ποίηση, 3-7 Σεπτεμβρίου 2013, Ιθάκη: Κέντρο Οδυσσειακών σπουδών: 153-66
- (4) Με βάση τα χαρακτηριστικά της παράστασης η Kagusu συμπεραίνει πως πρόκειται για έργο του ζωγράφου των Κριών, που έζησε στα μέσα του 7ου π.Χ. αι. - το ζάρι, όπως λέει, πρέπει να το τοποθετήσουμε στα πρώιμα έργα του καλλιτέχνη. Στο α' μισό του 7ου π.Χ. αι. το χρονολογεί και ο Ι. Θ. Κακριδής, Ελληνική Μυθολογία, τ. 5, Αθήνα 1986

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΚΡΙΔΗΣ, Ι.Θ.: - Ελληνική Μυθολογία, Αθήνα 1986.

- "Ιστορία και σύγχρονη λαϊκή παράδοση", Ευθύνη, Μάρτης 1973

- Ξαναγυρίζοντας στον Όμηρο, Αθήνα 1979.

- Ομηρικές έρευνες., Αθήνα 1967(= 1943).

- Προ-ομηρικά Ομηρικά, Ησιόδεια, Αθήνα 1980

ΖΩΓΡΑΦΟΥ-ΛΥΡΑ Γ.(1987) «Ο μύθος του Παλαμήδη στην αρχαία ελληνική γραμματεία», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

«Από την Πρώτη στη Δεύτερη Σοφιστική: η περίπτωση του Παλαμήδη», ΕΚΠΑ, Τμήμα Φιλολογίας, Κατεύθυνση Κλασική, Αθήνα, 2015 «Σεμινάριο Η' Εξαμήνου: Αβδούλου Ελένη Επόπτης Καθηγήτριας: Καραδήμας Δημήτρης

Μαρία Βασιλείου

Βιολόγος- Ωκεανογράφος

MS στην Οργάνωση και Διοίκηση

Τέως Δ/ντρια του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

